

Prof. Dr. BÜLENT BAKAR

Hava Taarruzuna Karşı

**Türkiye’de Pasif Korunma
(1935-1945)**

İstanbul, 2019

Tarihçi
Kitabevi

Tarihçi Kitabevi Yayınları • 137

Genel Yayın Yönetmeni

Necip Azakoğlu

Editör

Necip Azakoğlu

Yayına Hazırlayan

Nevin Azakoğlu

Kapak ve sayfa tasarımı

Ahmet Çevik

Birinci baskı: Ekim 2019, İstanbul

Boyutlar: 13,5 x 23 cm

Sayfa sayısı: 512

ISBN: 978-975-2466-30-2

Baskı ve cilt

İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri

Çobançeşme Mah. Altay Sk. No: 8 Yenibosna

BAHÇELİEVLER-İSTANBUL

+90 (212) 496 11 11

Sertifika no: 44066

© Yayın hakları Tarihçi Kitabevi'ne aittir.

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Tarihçi Kitabevi

Sertifika No: 17618

Moda Caddesi No: 104/A Moda/Kadıköy-İSTANBUL

Tel: 0216 418 68 86 GSM: 0530 370 74 11

www.tarihcikitavevi.com info@tarihcikitavevi.com

 tarihcikitavevi

 TarihciKitavevi

 tarihcikitavevi

Prof. Dr. BÜLENT BAKAR

Hava Taarruzuna Karşı

**Türkiye'de Pasif Korunma
(1935-1945)**

Bülent BAKAR 1970 doğumludur. 1992’de Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden mezun olduktan sonra Yüksek Lisans ve Doktora çalışmalarını Marmara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü’nde tamamlamıştır. 2005’de Yrd. Doç. Dr., 2012 yılında da Doç. Dr. olan Bülent BAKAR, 2018 yılında Profesörlük unvanını almıştır. Halen Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Araştırma alanları, II. Meşrutiyet Dönemi, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı, Mütareke Dönemi, Ermeni Meselesi, Mülteci meseleleridir. Bu konularda ulusal ve uluslararası birçok dergide makaleleri yayınlanmıştır.

“Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar” kitabı 2012 yılında, “İkinci Meşrutiyet’ten Mütareke Dönemi’ne Türkiye -İncelemeler I-” kitabı da 2018 yılında Tarihçi Kitabevi tarafından yayımlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
GİRİŞ	15
I. BÖLÜM HAVA TEHLİKESİ VE PASİF KORUNMA'NIN	
GÜNDEMELMESİ	21
1.1 Pasif Korunma Kavramı	21
1.2. Türk Kamuoyunda Hava Taarruzları ve Zehirli Gaz Tehlikesi	23
1.3. Hava Hücumlarından Koruma Cemiyeti	35
1.4. Yetkililerin Hava Tehlikesine Dikkat Çekmesi	41
1.4.1. Tayyare Cemiyeti'nin 1935 Yılı Kongresi	41
1.4.2. Türk Hava Kurumu'nun Kampanyası: Hava Tehlikesini Bilenler Üyeliği	47
1.4.3. İstanbul'da Hava Tehlikesi Mitingi	56
1.4.4. Anadolu'da Toplantılar, Mitingler ve Hava Tehlikesini Bilenler Üyeliği	58
1.5. Hava Saldırılarına Karşı Oluşturulan Birimler	61
1.5.1. İçişleri Bakanlığı Seferberlik Müdürlüğü	61
1.5.2. Hava Müdafaa Genel Komutanlığı	62
1.5.3. Gaz Genel Komutanlığı	63
1.6. Pasif Korunma Mevzuatı	64
1.7. Pasif Korunma'yla İlgili Kitap ve Dergiler	72
II. BÖLÜM SAVAŞ ÖNCESİ PASİF KORUNMA HAZIRLIKLARI ..	
2.1. Zehirli Gaz Kursları	76
2.1.1. Resmî Görevlilere Zehirli Gaz Kursları	76
2.1.1.1. Öğretmenler	76
2.1.1.2. Sağlık Görevlileri	80
2.1.1.3. Memurlar	81
2.1.2. Halk Kursları	83
2.1.3. Vilâyetlerde Açılan Kurslar	90
2.2. Basında Kurslara Getirilen Eleştiriler	96

2.3. İtfaiye Teşkilatında Pasif Korunma	98
2.4. Konferanslar	102
2.5. Sergi, Afiş ve Broşür Hazırlanması	107
2.6. Ağaçlandırma Faaliyeti	108
2.7. Gaz Maskesi Fabrikasının Açılması	109
2.7.1. Gaz Maskesi Kullanımının Yaygınlaştırılması	115
2.8. Sığınaklar	119
2.9. Türk Basımına Yansımalarıyla Yurt Dışında Pasif Korunma	134

III. BÖLÜM SAVAŞ ÖNCESİ PASİF KORUNMA TATBİKATLARI151

3.1. Pasif Korunma Denemeleri Öncesi Basında Değerlendirmeler	151
3.2. Işık Karartma Denemeleri	154
3.2.1. İstanbul	155
3.2.2. Ankara	160
3.2.3. İzmir	160
3.2.4. Diğer Vilâyetlerde Işık Karartma	162
3.3. Pasif Korunma Denemeleri Sonrası Basında Değerlendirmeler	167
3.4. 1936-1939 Yılları Arasında Pasif Korunmayla İlgili Gelişmeler	175
3.5. İstanbul'da Pasif Korunma Tecrübeleri (1939 Yılı)	179

IV BÖLÜM SAVAŞ DÖNEMİNDE PASİF

KORUNMAYLA İLGİLİ HAZIRLIKLAR 191

4.1. Savaşın Başlaması	191
4.2. Örfî İdare (Sıkıyönetim) Planı ve Uygulamaları	195
4.3. İkinci Dünya Savaşı'nda Pasif Korunma Mevzuatı	197
4.4. Pasif Korunmayla İlgili Çalışmalar	203
4.4.1. Pasif Korunma Uzmanı Amiral Mouren'in Türkiye Ziyareti	204
4.4.2. Sığınakların ve Siperlerin Oluşturulması	208
4.4.2.1. Umumî Sığınak ve Siperler Yapılması	209
4.4.2.2. Ev-Apartman ve Bahçelerde Sığınak ve Siper Hazırlığı	220
4.4.3. Sığınakla İlgili Ceza Alanlar	235
4.4.4. Sığınaklarla İlgili Görüş ve Eleştiriler	236
4.5. İstanbul'daki Ahşap Evler Sorunu	242
4.6. İstanbul ve Trakya'dan Tahliye	245
4.7. Gaz Maskesi Kullanımı	249
4.8. Pasif Korunma Kurs ve Konferansları	253
4.8.1. İstanbul	254
4.8.2. Diğer Şehirlerde Pasif Korunma Kursları	259

V BÖLÜM İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA PASİF KORUNMA

UYGULAMASI: IŞIK KARARTMA	263
5.1. Işık Karartma Uygulamaları	263
5.2. İstanbul (1940)	263
5.2.1. Işık Maskeleye Esnasında Yaşanan Sorunlar	278
5.2.2. Işık Maskeleye Ceza Alanlar (1940)	286
5.3. Ankara'da Işık Karartma (1940 ve 1944)	291
5.4. Diğer Şehirlerde Işık Karartma	297
5.5. İstanbul'da Işık Karartma (1944)	299
5.5.1. Işık Karartmada Ceza Alanlar (1944)	313

VI BÖLÜM İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA

PASİF KORUNMA TATBİKATLARI

6.1. Savaş Başında Pasif Korunma Hazırlıkları	316
6.2. Okullarda Pasif Korunma	328
6.2.1. Okullarda Pasif Korunma Teşkilatı ve Hava Tecrübeleri	330
6.2.2. Okullarda Sığınaklar	333
6.2.3. Okullarda Zehirli Gazlara Karşı Önlemler	335
6.3. Denizde Pasif Korunma	337
6.4. Yurt Dışında Pasif Korunma	341
6.5. İstanbul'da Resmî Kurumlarda Pasif Korunma (1940)	349
6.6. İstanbul'da Pasif Korunma Hazırlıkları ve Tatbikat (1940-1941)	352
6.7. İstanbul İlçelerinde Pasif Korunma (1941)	368
6.7.1. İlçelerde Yapılan Denemeler Sonrası Gelişmeler	379
6.8. Pasif Korunmaya Muhalefet Edenler (1940 ve 1944)	381
6.9. Ankara'da Pasif Korunma	384
6.9.1. Ankara (1939)	384
6.9.2. Ankara'daki Gelişmeler (1940-1941)	387
6.9.3. Ankara (1944)	389
6.10. İzmir'de Pasif Korunma	391
6.10.1. İzmir'de Hazırlık ve Tatbikat (1939-1941)	391
6.10.2. İzmir'de Hazırlık ve Tatbikat (1944)	394
6.11. Diğer Şehirler	396
6.12. Pasif Korunma Faaliyetleri (1942-1943)	410
6.13. İstanbul'da Yabancı Uçaklar (1944)	414
6.14. İstanbul'da Pasif Korunma (1944)	419
6.15. İkinci Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi	433
6.16. Savaş Sonrası Gelişmeler: Pasif Korunmadan Sivil Savunmaya	435

VII BÖLÜM PASİF KORUNMAYLA İLGİLİ KARİKATÜRLER ...

7.1. Gaz Maskeleri	436
--------------------------	-----

7.2. Hava Tehlikesi	440
7.3. Alarm Düdükleri	442
7.4. Pasif Korunma Denemeleri	444
7.5. Işıık Karartma	448
7.6. Sığınaklar	455
SONUÇ	459
EKLER	461
KAYNAKÇA	503
DİZİN	507

KISALTMALAR	
s.	Sayfa
Bkz.	Bakınız
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
CA	Cumhurbaşkanlığı Arşivi
İBBAEK	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi Encümen Kararları

Canım Oğullarım Yiğit ve Yağız'a...

ÖNSÖZ

İnsanoğlunun ulaşımı kolaylaştırmak ve hızlandırmak için icat ettiği en önemli buluşlardan birisi olan uçağın savaş aracı olarak kullanılması önce cephelerde askerler, sonra da cephe gerisinde siviller için büyük bir tehdit oluşturmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda zehirli gazların kullanılması ve bu gazların uçaklar aracılığıyla savaş dışı ve güvenli bölge olarak düşünülen cephe gerisi için kullanılma ihtimali, korku ve panik yaratmıştır. Bu durum Avrupa ülkelerinde hava tehlikesi ve zehirli gazlara karşı önlemler geliştirilmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Düşman uçaklarına karşı ülkenin silahlı kuvvetleriyle alınan askerî önlemlere “*Aktif Korunma*”, hava tehlikesine karşı sivilleri korumak için alınan önlemler bütününe de “*Pasif Korunma*” adı verilmiştir.

Türkiye’de 1930’lu yıllardan itibaren hava tehlikesi ve zehirli gazlar konusu kamuoyunda yer bulmaya başlamıştır. Fakat özellikle 1935 yılındaki Tayyare Kongresi’nin Pasif Korunma için milat olduğunu ifade etmek gerekir. Başbakan İsmet İnönü’nün kongredeki konuşması sonrasında devletin hazırlıkları artmış, birçok kesim konuya daha duyarlı hale gelmiştir. Başbakan İnönü, Türk basınından bu konuyu özellikle işlemelerini ve sürekli gündemde tutmalarını istemiştir. Her ne kadar 1935 yılı öncesinde Pasif Korunma meselesinden bahsedilmeye başlanmış olsa bile Tayyare Kongresi’nden sonra daha ciddi ve sistematik olarak ele alındığını söylemek mümkündür.

Bu nedenle Türkiye’de Pasif Korunmanın asıl başlangıcı olarak 1935 yılı alınmış ve eserin başlığı “*Hava Taarruzuna Karşı Türkiye’de Pasif Korunma 1935-1945*” şeklinde uygun bulunmuştur. Kitapta, Türkiye’deki başlangıç sürecinden İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar Pasif Korunma konusu her açıdan ve adım adım incelenmeye çalışılmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Pasif Korunmanın Sivil Savunmaya dönüşmesi hususu araştırma kapsamının dışında tutulmuştur.

Kitap, uzun değerlendirmelerden sonra 7 Bölüm olarak

oluşturulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonraki Pasif Korunma süreci önce tek bölüm olarak düşünülmüş, fakat ortaya 140-150 sayfalık adeta kitap ebatında bir bölüm çıkınca 2 bölüme ayrılmasına karar verilmiş ve “*Işık Karartma*” ile “*Pasif Korunma Tatbikatları*” ayrı bölümler olmuştur.

Girişten sonra Birinci Bölümde, Hava Tehlikesi ve Pasif Korunmanın Gündeme Gelmesi; İkinci Bölümde, Savaş Öncesi Pasif Korunma Hazırlıkları üzerinde durulmuştur. Üçüncü Bölümde Savaştan Önce Pasif Korunma Tatbikatları incelenirken; Dördüncü Bölümün başlığı İkinci Dünya Savaşı'nda Pasif Korunma Hazırlıkları olmuştur. Beşinci Bölüm, İkinci Dünya Savaşı'nda Pasif Korunma Uygulaması: Işık Karartma başlığını taşıırken Altıncı Bölümde İkinci Dünya Savaşı'nda Pasif Korunma Tatbikatları başlığı altında değerlendirme yapılmıştır. Kitabın son bölümü olan Yedinci Bölümde, Pasif Korunmayla İlgili Karikatürler başlığıyla o dönemin karikatürlerine yer verilerek olayın trajikomik boyutu gösterilmiştir. Bu bölümde yer alan karikatürler kendi içinde Gaz Maskeleri, Hava Tehlikesi, Alarm Düdükleri, Pasif Korunma, Işık Karartma, Sığınaklar başlıklarına ayrılmıştır. Kitabın bölümlerinden sonra sonuç kısmı yer almış ve ardından dikkate değer bulunan arşiv belgeleri ve basın haberlerinden oluşan Ekler kısmı gelmiştir.

Eserde, ulusal gazeteler incelenerek pasif korunmayla ilgili tüm haberler ve şehirlerden bahsedilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte çalışmanın İstanbul ağırlıklı bir görüntüye dönüştüğünü belirtmek lâzımdır. Türk basını pasif korunma haberlerinde öncelikli dikkatini ve ağırlığını İstanbul'a verince eserde söz konusu şehir ön plana çıkmıştır. Diğer şehirlerden verdiğimiz bilgilerin eksik ve yetersiz olduğu, mahallî gazetelere ulaştırılması halinde çok daha fazla ayrıntının tespit edileceği muhakkaktır.

Araştırma, uzun yıllar süren gazete taramaları ve arşiv incelemeleri neticesinde tamamlanmıştır. Kitap için büyük oranda birinci elden kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda birçok kuruluşu zikretmem gerekmektedir. Cumhurbaşkanlığı Arşivi yetkilileri başvurumuzu olumlu buldular ve tarafımıza konuyla ilgili bazı belgeler gönderdiler. Kendilerine çok teşekkür ediyorum. Yine, Ankara'daki araştırmala-

rım esnasında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki görevlilerin samimî yardımlarını gördüm, kendilerine minnettarım. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi yetkilileri araştırma izni vererek orijinal bilgilere ulaşmamı sağladılar, onlara da şükran borçluyum. Uzun zaman alan zevkli ama meşakkatli gazete taramalarının önemli kısmını İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda tamamladım. Özellikle Süreli Yayınlar Bölümü'nde görevli arkadaşların yardımlarını sürekli hatırladığımı ifade etmeliyim. Ayrıca, gazete taramaları için Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve Basın Müzesi'nden istifade ettim. Yine, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'nin (İSAM) rahat ortamında çalışmanın bir zevk olduğunu vurgulamalıyım. Buradaki yetkililere de çok teşekkür ederim.

Bilgi ve fikirlerinden her zaman istifade ettiğim Hocam Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu'na bu çalışma için verdiği destek dolayısıyla minnettarım. Teknik yardımlarını ve desteğini gördüğüm arkadaşım Doç. Dr. Murat Uluskan'a teşekkür ediyorum. Ayrıca, çalıştığım konuyu bilen ve bazı yayınlarla ilgili bilgi veren araştırmacı arkadaşım Ebubekir Al ve öğrencim Selim Hüsem'e teşekkür etmeliyim. Uzun süredir bu çalışmanın tamamlanmasını bekleyen Tarihçi Kitabevi sahibi Sayın Necip Azakoğlu ve Sayın Nevin Azakoğlu'na gösterdiği ilgi ve teşvik nedeniyle şükranlarımı sunuyorum. Tüm destek ve anlayışları için aileme de teşekkür ediyorum.

Bu çalışmada konuyla ilgili birçok ayrıntıya ulaşıldığı ve alana katkı sağlandığı ümit edilmektedir. Olabilecek bazı eksiklikler ve hatalar varsa bunlar yazara aittir. İkinci Dünya Savaşı'nda Pasif Korunma hususuna dikkat çekilebilirse, araştırma amacına ulaşmış demektir.

Prof. Dr. Bülent BAKAR
Eylül 2019, Kadıköy

GİRİŞ

İnsanlığın kuşlar gibi uçuş ve havalara hakim olma isteği, 1783'te Fransız Mongolfier kardeşlerin ilk sıcak hava doldurulmuş balonu uçurmasıyla önemli bir aşama kat etmiştir. Osmanlı topraklarında ilk balon uçuşu ise 1798'de Napoleon Bonaparte'ın Mısır seferi esnasında Kahire'nin Özbekiye mahallesinde gerçekleşmiştir.¹ 1860'lı yıllardan sonra içten yanmalı motorların geliştirilmesi insanoğlunun uçuş ile ilgili düşüncelerinin hayata geçmesi imkânını sağlamıştır. Kayıt altına alınan ilk başarılı uçuş, 17 Aralık 1903'de Wright Kardeşler tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılmıştır.² Wright Kardeşler 1905'te uçak ile 39 km mesafe kat etmeyi başarmıştır. Dünyaya büyük bir yenilik getiren kardeşler, 1908 yılında Avrupa'ya gelip uçakla kuşlar gibi uçmaya ve manevra yapmaya başlayınca büyük bir hayret ve merakla karşılandılar. Avrupa'daki hükümetler bu yeni aletin iyi bir keşif aracı olacağı konusunda hemfikir olmuşlardı ve mühendisler hummalı bir çalışmayla uçağın daha da geliştirilmesi için çalışmaya başladılar.³ Bir süre sonra ordularda halen kullanılan balonların yerini bu teknolojinin alması ve balonları önemsiz bir konumda bırakması kaçınılmaz görünmekteydi. Nitekim uçak yapım teknolojisi hızla ilerledi ve Bleriot adlı bir Fransız, 15 Temmuz 1909'da uçağıyla Manş denizini yarım saatte aştı.⁴

1910 yılında Fransa'da düzenlenen Picardie Manevraları'na içinde Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal'in de olduğu Osmanlı Askerî Heyeti gözlemci olarak katılmıştı. Bu manevralarda dünyada ilk kez uçaklar askerî bir harekâta keşif görevi

1 Süleyman Beyoğlu, "Osmanlı Havacılığı ve İlk Havacılık Teşkilâtı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı: 1, İstanbul 2000, s. 143.

2 Ceylin Yıldırım, "Birinci Dünya Harbi Ekseninde Çanakkale Muharebeleri'nde Hava Gücü", *100'üncü Yılında Çanakkale Zaferi Sempozyumu*, 28-29 Nisan 2015, İstanbul 2015, s. 198.

3 *Türk Havacılık Tarihi 1912-1923*, Ankara 2012, s. 15.

4 S. Beyoğlu, *a.g.m.*, s. 143.

gerçekleştirmişlerdi. Elde edilen tecrübeler uçağın önemini açıkça gösterdi ve birçok ülke hava kuvvetlerini oluşturmak için adım atmaya başladı. 1909-1912 yıllarında Amerika ve Avrupa'da uçak sanayiiyle birlikte askerî havacılık kuruldu.⁵

Uçakla ilgili gelişmeler Osmanlı Devleti'nin dikkatinden kaçmamıştır. Bu yeni teknolojinin önemini değerlendiren Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın direktifleriyle 1911 yılında Genelkurmay Başkanlığı'nda askerî havacılıkla uğraşacak bir şube teşkil edildi⁶ ve iki Osmanlı subayı Fransa'ya, Bleriot Tayyare Okulu'na pilotluk eğitimi için gönderildi.⁷ 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'a saldırmasıyla başlayan Türk-İtalyan Savaşı'nda ilk defa olarak İtalyanlar uçakla bomba atmışlardı. Bu durum, uçağın savaşta keşif haricinde hücum silahı olarak kullanılmasını gündeme getiren önemli bir gelişmeydi.⁸ Bir yıl süren Trablusgarp Savaşı'nda İtalyan Hava Kuvvetleri yüzlerce bomba atmış ve 712 uçuş görevi gerçekleştirmişti.⁹

Birinci Dünya Savaşı başlarında uçaklar genellikle keşif amaçlı görev yaptılar. Gerçekleşen hava muharebelerinde karşılıklı tabanca ve silahlar kullanıldı. Pervane ile senkronize ateş edebilen savaş uçaklarının devreye girmesiyle, Batı cephelelerinde 1915 yılından itibaren 5'li 10'lu filolar arasında hava mücadeleleri başlamış ve bir süre sonra şehirler veya stratejik noktalara bombardıman yapılmıştır.¹⁰

Aslında Birinci Dünya Savaşı'nın henüz başlarında Paris üzerinde Alman uçak ve balonları görülmüş ve halkta moral bozukluğu meydana gelmişti.¹¹ Ardından ilerleyen süreçte Londra da Almanlar tarafından bombalandı.¹² İngiltere önce Alman Zeplinleri tarafından bombalanırken, 1917'den itiba-

5 C. Yıldırım, *a.g.m.*, s. 198.

6 *Birinci Dünya Harbi Türk Hava Harekâtı*, Ankara 1969, s. 5.

7 S. Beyoğlu, *a.g.m.*, s. 144.

8 Orhan Koloğlu, "Dünya'da İlk Hava Savaşı", *Tarih ve Toplum*, sayı: 50, Şubat 1988, s. 16-19.

9 Alessandro Vagnini, "İtalyan-Türk Savaşı'nda İtalya Hava Kuvvetleri: Uzun Süreli Bir Geleneğin İlk Adımı", *Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu*, 8-10 Şubat 2011, Ankara 2013, s. 109.

10 C. Yıldırım, *a.g.m.*, s. 233.

11 "Alman tayyare ve balonları Paris üzerinde", *Tasfir-i Efkar*, 7 Eylül 1914.

12 Zafer Toprak, "Hava Taarruzuna Karşı Pasif Korunma", *Toplumsal Tarih*, sayı: 163, Temmuz 2007, s. 40.

I. BÖLÜM:

HAVA TEHLİKESİ VE PASİF KORUNMA'NIN GÜNDEME GELMESİ

1.1. Pasif Korunma Kavramı

Hava tehlikesi, uçakların harp silahı olarak kullanılmasından doğmuş ve havacılığın akıllara durgunluk verecek bir hızla ilerlemesi neticesinde az zamanda çok hızlı bir şekilde büyümüştür.²⁷ Hava gücünün öneminin anlaşılması ve artmasıyla İkinci Dünya Savaşı öncesinde literatüre iki önemli kavram girmiş ve hava hücumlarına karşı yapılan savunma, Aktif Korunma ve Pasif Korunma olarak ikiye ayrılmıştır. Aktif Korunma, vatana düşman hava unsurlarını sokmamak demektir ki sivil halkı ilgilendirmeyen bu vazifeyi Silahlı Kuvvetler yerine getirmektedir. Pasif Korunma ise düşman uçaklarının verebileceği zararı ve zayıyatı azaltmak ve mümkün mertebe hava hücumlarından az etkilenmek için halkın yapacağı korunma demektir.²⁸

Alınacak önlemlerden bazıları hem aktif hem de pasif korunmaya yaramaktadır. Bunlar, uçak haber alıp verme teşkilatının gördüğü işler, şehirlerin maskelenmesi, ışık söndürülmesi ve sislenmesi gibi hususlardır. Pasif korunmada önlemler iki türlü yapılmaktadır. Bunlar, “*tek başına korunma*” ve “*toplu korunma*” şeklindedir. Hava taarruzunda alarm işareti verilir verilmez panik olmaması için şahsın yapacağı ilk iş, kendisi ve ailesi için maske temin etmek, evlerin tavan arasında bulunan yanıcı maddeleri kaldırmak ve bunların yerine tavan arasında kum, toprak, su, fiçı, kürek vesaire bulundurmak, evin bütün pencerelerini siyah perdelerle örtmek, sükûnetle evin bodrumundaki sığınağa veya umumî sığınağa

27 “Hava Tehlikesi”, *Belediyeler Dergisi*, sayı: 7, Birinci kanun 1935, s. 86.

28 Hamit Bahar, *Pasif Korunmada Çahşacak Vatandaşlara Rehber*, İstanbul 1940, s. 19.

gitmek ve tehlikenin geçişini haber veren alarm düdüğünü duyuncaya kadar beklemektir. Toplu korunmada alınacak önlemler ise pasif halkın şehirden uzaklaştırılması ve köylere dağıtılması, şehirdeki aktif halk için sığınak ve siper inşası, gaz maskesi ve icap edenlere gaz elbisesi dağıtılması, pasif korunma işlerini yapacak ekiplerin oluşturulması ve gerekli tecrübe ve talimlerin yapılması şeklindedir.²⁹

Kısacası bu çalışmanın konusu olan Pasif Korunma, cephe gerisinde halkın savaşa hazırlanması anlamına gelmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişen uçak teknolojisi artık savaşın en belirleyici etkenlerinden birisi olmuştu. Birinci Dünya Savaşı yıllarına kıyasla 1930'lu yılların ortalarına gelindiğinde çok daha uzak mesafelere uçabilmeleri söz konusuysen, taşıdıkları bombaların tahrip gücü artmıştı. Şöyle ki, 1918 yılında uçakların son sürati 125 km, bir uçuşta kat ettikleri mesafe 500 km ve taşıyabildikleri bomba 500 kg. idi. 1936 yılına gelindiğinde, uçakların sürati üç misli artmış ve altı misli fazla bomba taşıma kabiliyeti kazanmışlardı. Yine, iki misli daha yükselip çok daha uzak mesafelere ulaşabiliyorlardı.³⁰ Bu durum, bir savaş anında ülkelerin her yanının tehdit altında olduğunu gösteriyordu. Bir hava saldırısı her yana ulaşma kapasitesine gelmişti ve bütün şehirler, kasabalar ve köyler savaşın sıcak nefesini hissetme korkusuyla yaşamak zorunda kalacaktı.

İngiltere'de sivil halkın savunulması için çalışmalar 1924'te "Hava Baskınlarına Karşı Alınacak Tedbirler Komitesi"yle başlamış, 1935'te İçişleri'ne bağlı "Hava Baskınlarına Karşı Tedbirler Dairesi" kurulmuş ve 1937'de Hava Saldırılarına Karşı Korunma Kanunu çıkarılmıştır. 1939'dan itibaren pasif korunma kapsamında sığınaklar geliştirilmiş, hava saldırılarına karşı tedbirler uygulanmış ve vatandaşların görev aldığı itfaiye, hasar kontrolü, kurtarma ve seyyar kollar ekipleri çalışmıştır. Fransa'da da önlemler 1938'de "Pasif Korunma Mükellefiyeti Kanunu"nun kabulüyle başlamış ve Pasif Korunma, İçişleri Bakanlığı bünyesindeki Sivil Savunma Genel Müdürlüğü'nce yürütülmüştür.³¹ Aynı şekilde diğer ülkeler de pek muhtemel bir savaşta öncelikle sivillerin felâket yaşamaması

29 İzzet Kemal Erksal, *Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Esasları*, İstanbul 1940, s. 40-47.

30 İ. K. Erksal, *a.g.e.*, s. 8.

31 H. Arslantürk, *a.g.t.*, s. 7-9.

için önlemler almışlardır. Bunun için kanunî düzenlemeler yaparak pasif korunma birimleri oluşturmuşlar ve meseleye çok ciddî yaklaşmışlardır.

1.2. Türk Kamuoyunda Hava Taarruzları ve Zehirli Gaz Tehlikesi

Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri ilk andan itibaren hava gücünün öneminin bilincinde olmuş, askerî ve sivil havacılığın gelişmesi için gayret göstermişlerdir.³² Özellikle 1925 yılından itibaren havacılığın güçlendirilmesi gerektiğine dair basında yazılar çıkmıştır.³³ Bu arada Türk ordusuna uçak kazandırılması için kampanyalar düzenlenmiş,³⁴ Tayyare Cemiyeti³⁵ için piyangolar tertip edilmiştir.³⁶ Gazetelerdeki değerlendirmelerde halkın hava gücünün farkına vardığı ve yardıma hazır olduğu vurgulanmaktaydı.³⁷ Sivil havacılığın geliştirilmesiyle hem ulaşım hem de göklerin savunulmasında önemli katkılar elde edilecekti. Sivil pilotlar, gerektiğinde Türk havalarının bekçisi olacaktı.³⁸ Havadan gelecek tehlikelere karşı öncelikle aktif korunma yapılabilmesi için havacılığın geliştirilmesi amacıyla Türk kamuoyu bilinçlendirilmeye çalışılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Versailles Antlaşması büyük güçler arasındaki sorunları halletmediği gibi, güvensizliği arttırmış ve yeni bir savaşın kapısını açık bırakmıştı. Yeni bir savaşın gelişen teknolojilerle daha da yıkıcı olacağı aşikârdı. Zehirli gaz kullanımı ilk kez Almanlar tarafından savaşın başında, Batı Cephesi'nde olmuştu. Savaş boyunca Almanya 68.000 ton, Fransa 37.000 ton ve İngiltere 25.000 ton zehirli gaz kullandı.³⁹ Almanların savaşta kullan-

32 Z. Toprak, *a.g.m.*, s. 42.

33 "Kuva-yı havaiyeye çok ehemmiyet vermeliz!", *Son Saat*, 20 Mart 1925.

34 "İstanbul tayyareleri", *Vatan*, 2 Nisan 1925.

35 Cemiyet, 16 Şubat 1925'te Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal'in yüksek himayelerinde kurulmuştur., Bkz. *Türk Tayyare Cemiyeti Esas Nizamname ve Madalya Nizamnamesi*, Ankara 1932, s. 3.

36 "Tayyare Cemiyeti bir piyango tertip etti", *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1925; "Tayyare piyangosu: Tayyareler vatanımızın havaî bekçileridir", *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1925.

37 "Halk tayyareciliğin ehemmiyetini anlamıştır", *Vatan*, 12 Mayıs 1925.

38 "Sivil tayyarecilikten ne istifadeler edebiliriz?", *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1925.

39 I. Westwell, *a.g.e.*, s. 72.

Karikatür, no: 450, 10 Ağustos 1944.

Işıkları Karartma Günlerinde

Kadın: Fazla parlamaya başladı, bir perde de senin gözlerine lâzım!..

Tanın, 20 Ağustos 1944.

— Aman karcığım ışıkları söndür.

— Ayol, hani alârm?

— Daha nasıl alârm istersin, bakkal kapıyı çalıyor.

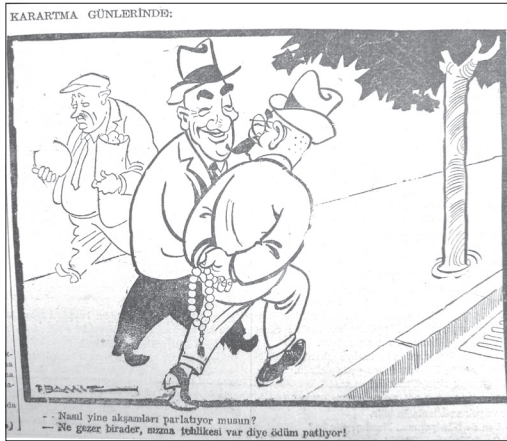

Karikatür, No: 452, 24 Ağustos 1944.

Karartma Günlerinde

- *Komşucüğüm, sizinki sızıyor...*
- *Vah vah, hangi pencereden?*
- *Pencerede değil, kapının önünde!..*

Karartma Günlerinde:

Yeni Sabah, 2 İllkteşrin 1944.

- *Nasıl yine akşamları parlatıyor musun?*
- *Ne gezer birader, sızma tehlikesi var diye ödüm pathiyor!.*

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)
İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi (İBBA)

RESMÎ YAYINLAR

Düstur
T.C. Resmî Gazete
TBMM Kavanin Mecmuası
TBMM Zabıt Ceridesi

SÜRELİ YAYINLAR

Açıksöz
Akşam
Askerî Mecmua
Aydın Tarihi
Bayındırlık İşleri Dergisi
Belediyeler Dergisi
Cankurtaran
Cumhuriyet
Haber Akşam Postası
Harb Mecmuası
İkdam
Karikatür
Kurun
Milliyet
Serveti Fünun Uyanış Dergisi
Sıhhiye Mecmuası
Sivil Müdafaa Dergisi
Son Posta
Son Saat
Son Telgraf
Tan
Tanin
Tasfir-i Efkâr
Tasvir-i Efkâr
T.C. Kızılay Mecmuası
Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası
Ulus
Ülkü Halkevleri Dergisi
Vakit

Vatan

Yeni Sabah

Zaman

Zehirli Gazlar ve Bunlardan Korunma Mecmuası

BASILİ ESERLER

Akad, M. Tanju, "İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.4, İstanbul 1994.

Akbal, Oktay, *Önce Ekmekler Bozuldu*, İstanbul 1970.

Akça, Bayram, "İkinci Dünya Savaşı'nda Muğla", *Askeri Tarih Bülteni*, sayı: 49, Ağustos 2000.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980*, Ankara 1988.

Aybay, Aydın, *Beşiktaş'ta Savaş Yılları*, İstanbul tarihsiz.

Bahar, Hamit, *Pasif Korunmada Çalışacak Vatandaşlara Rehber*, İstanbul 1940.

Bakar, Bülent, "İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'dan Anadolu'ya Göç ve Paniğe Karşı Propaganda", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sayı: 12, yıl:6/2007.

Benhür, Çağatay-Akçakaya, Mahir Selim, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Konya'da Alınan Askerî Önlemler", *Gazi Akademik Bakış*, sayı: 9, Kış 2011.

Beyoğlu, Süleyman, "Osmanlı Havacılığı ve İlk Havacılık Teşkilâtı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı: 1, İstanbul 2000.

Biermann, Werner, "Albtraum Verdun", *Der Erste Weltkrieg*, Berlin 2004.

Billstein, Heinrich, "Gashölle Ypern", *Der Erste Weltkrieg*, Berlin 2004.

Birinci Dünya Harbi Türk Hava Harekâtı, Ankara 1969.

Boykoç, Seher, "Bir Savaş, Bir Kent: İkinci Dünya Savaşı ve Samsun", *Samsun Araştırmaları*, II. Kitap, (Yay. Haz. Cevdet Yılmaz), Samsun 2013.

Boysan, Mazlum-Korur, Nuri Refet, *Harp Gazları ve Bunlara Karşı Korunma*, İstanbul 1937.

Çaşın, Mesut Hakkı, *Çağdaş Dünyada Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma*, Ankara 1995.

Cephe Gerisinin Havaya Karşı Müdafaa ve Muhafazası Talimnamesi, Askerî Matbaa, İstanbul 1928.

Crosby, Alfred W., *Ateş Etmek*, (Çev. Aybek Görey), İstanbul 2003.

Çetin, Sabit, "İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'nın Tahliye Edilmesi", *Atatürk Yolu Dergisi*, sayı: 52, Güz 2013.

Deringil, Selim, *Denge Oyunu*, İstanbul 1994.

Ergökmen, Şakir Hazım, *Hava Tehlikesi*, İstanbul 1940.

Erkilet, H. Emir, *2. Cihan Harbi ve Türkiye*, İstanbul 1945.

Erksal, İzzet Kemal, *Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Esasları*, İstanbul 1940.

Güneş, Gönül, *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ankara'da Günlük Yaşam*, Ankara 2013.

Halk İçin Havaya Karşı Korunma Talimatı D. 86, İstanbul 1934.

Hart, Basil Liddell, *II. Dünya Savaşı Tarihi 1-2*, (Çev. Kerim Bağrıaçık), İstanbul 1998.

Hava Taarruzlarına Karşı Fabrikaların ve Müesseselerin Pasif Korunmalarını Hakkındaki Genel Esasları Gösteren Talimat, Ankara 1940.

Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Talimatnamesi, İstanbul 1939.

Higham, Robin, *Hava Gücü*, (Çev. Mehmet Ataçeri), Ankara 1983.

İlgaz, Rifat, *Karartma Geceleri*, İstanbul 2012.

Kandal, Sena Coşğun, “Zehirli Gaz Saldırılarına Karşı Halkın Bilinçlendirilmesi ve Eğitimdeki Yansıması: Gazdan Korunma Dersi (1931-1940)”, *Turkish History Education Journal TUHED*, c. 5, sayı: 2, 2016.

Karabekir, Kâzım, *Ankara’da Savaş Rüzgârları II. Dünya Savaşı*, (Yay. Haz. Faruk Özerengin), İstanbul 1994.

Karabulut, Umut, “Davetsiz Misafiri Beklerken İkinci Dünya Savaşı Türkiye’sinde Pasif Güvenlik Önlemleri (1939-1940)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. XIV, sayı: 28, Bahar 2014.

Kayra, Cahit, *Savaş Türkiye Varlık Vergisi*, İstanbul 2011.

Kıranlar, Safiye, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Kocaeli’nin Sosyo-Ekonomik Durumu Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Kocaeli 2015.

Koçak, Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, c. 1, İstanbul 2010.

-----, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, c. 2, Ankara 1986.

Koloğlu, Orhan, “Dünya’da İlk Hava Savaşı”, *Tarih ve Toplum*, sayı: 50, Şubat 1988.

Korur, Ali, *Gönüllü Hastabakıcılık Kursu Ders Notları Zehirli Gazlar ve İlk Yardımlar*, Ankara 1944.

Kutkan, Nuri, *Zehirli Gaz Konferansları*, Eskişehir 1935.

Kutlu, Ayla, *Emir Bey’in Kızları*, İstanbul 2006.

Pasif Korunma, Ankara 1939.

Potyemkin, Vladimir, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, (Çev. Attila Tokatlı), İstanbul 1979.

Refet, Nuri, *Herkes Zehirli Gazlar ve Bunlara Karşı Korunmaya Dair Ne Bilmelidir?*, İstanbul 1936.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*, Ankara 2005.

-----, *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara 2010.

Sommerville, Donald, *Resimli Harp Tarihi II. Dünya Savaşı*, (Çev. Ali Önsan), İstanbul 2012.

Soysal, İsmail, *Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları*, c.1, Ankara 1989.

Tekeli, İlhan –İlkin, Selim, *İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, c. I, İstanbul 2014.

Toprak, Zafer, “Hava Taarruzuna Karşı Pasif Korunma”, *Toplumsal Tarih*, sayı: 163, Temmuz 2007.

Tutel, Eser, “1939’un Karartma Geceleri”, *Popüler Tarih*, sayı: 37, Eylül 2003.

Türk Havacılık Tarihi 1912-1923, Ankara 2012.

Türk Tayyare Cemiyeti Esas Nizamname ve Madalya Nizamnamesi, Ankara 1932.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih 1789-1994*, İstanbul 1995.

Uran, Hilmi, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, İstanbul 2007.

Ünal, Ertan, "İstanbul Boşaltılıyor", *Popüler Tarih*, sayı: 12, Mayıs 2001.

Vagnını, Alessandro, "İtalyan-Türk Savaşı'nda İtalya Hava Kuvvetleri: Uzun Süreli Bir Geleneğin İlk Adımı", *Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu*, 8-10 Şubat 2011, Ankara 2013.

Westwell, Ian, *Resimli Harp Tarihi I. Dünya Savaşı*, (Çev. Oktay Etiman), İstanbul 2012.

Yıldırım, Ceylin, "Birinci Dünya Harbi Ekseninde Çanakkale Muharebeleri'nde Hava Gücü", *100'üncü Yılında Çanakkale Zaferi Sempozyumu*, 28-29 Nisan 2015, İstanbul 2015.

Yılmaz, Önay, *Nazilerle Beş Yıl*, İstanbul 2005.

TEZLER

Arslantürk, Hakan, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Sivil Savunmanın Tarihi Gelişimi*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.

Çetin, Sabit, *İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'da Alınan Tedbirler: Pasif Korunma ve Tahliye*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

Dikici, Ali, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin İç Güvenliği*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2006.

Miyak, Derya Levent, *Atatürk Döneminde Milli Müdafaa Vekâleti ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018.

DİZİN

A

Abdurrahman Naci Demirağ 50, 51
Abidin Daver 42, 44, 45, 63, 325
Adalar 86, 90, 268, 314, 376, 380
Adana 81, 109, 249, 396
Adıyaman 60
Afyon 163, 249
Ağrı 397
Ahırkapı 309
Akaretler 377, 428
Aksaray 187, 351, 360, 364
Akşehir 60
Alemdağı 418
Ali Fuat Cebesoy 339
Ali Naci Karacan 55
Ali Rıza Artunkal 197, 244, 365, 368
Almanya 17, 23, 25, 53
Altay 59
Altıyol 378
Amerika 150, 341, 434
Amiral Doenitz 434
Amiral Mouren, 204, 205, 206, 207,
208, 243, 352
Amsterdam 434
Anderson Sığınağı 194, 327
Ankara 6, 7, 13, 15, 16, 17, 18, 23, 26,
29, 30, 31, 37, 42, 45, 46, 48,
62, 63, 64, 69, 70, 71, 72, 73,
75, 77, 80, 83, 84, 94, 100,
106, 112, 116, 117, 126, 160,
164, 168, 177, 180, 192, 194,
198, 199, 200, 201, 202, 204,
205, 206, 207, 209, 213, 218,
220, 233, 242, 245, 246, 248,
249, 259, 260, 266, 276, 282,
289, 290, 291, 292, 294, 295,
296, 297, 301, 308, 309, 312,
318, 324, 327, 333, 340, 354,
356, 363, 378, 384, 385, 386,
387, 388, 389, 390, 391, 394,
434, 435, 507, 508, 509
Antakya 398
Antalya 59, 60, 249, 398
Araç 60
Asım Us 419, 423

Atatürk 39, 50, 58, 59
Atina 147, 312
Atpazarı 100
Avrupa 11, 15, 16, 17, 18, 24, 26, 27, 31,
33, 34, 43, 45, 46, 47, 56, 76,
80, 88, 108, 112, 115, 116, 119,
134, 135, 139, 142, 145, 147,
149, 150, 155, 157, 170, 178,
185, 191, 192, 193, 194, 195,
203, 204, 209, 237, 249, 250,
252, 253, 269, 274, 288, 343,
369, 391, 392, 395, 424, 433,
436, 440, 459
Avusturya-Macaristan İmparator-
luğu 18
Ayaspaşa 223, 275, 289
Aydın 60, 81, 163, 249
Aydın Aybay 203, 273
Ayvalık 59, 166, 399

B

Bahçekapı 430
Bakırköy 86, 90, 100, 105, 314, 318,
375
Bakü 343
Baldvin 45, 49
Balıkesir 59, 79, 81, 91, 93, 163, 249,
260, 298, 399
Bandırma 79, 92
Bandırma Halkevi 92
Barcelona 172
Bayburt 59
Belçika 17
Belgrad 216, 217, 342
Berchtesgaden 341
Bergama 166
Berlin 17, 19, 135, 136, 137, 139, 204,
349, 434, 507
Beşiktaş 86, 90, 131, 158, 210, 275, 313,
314, 315, 364, 377, 428, 431
Beyazıt 174, 184, 186, 351, 360, 364,
372, 373, 430
Beyazıt Kulesi 187, 189, 363
Beykoz 86, 90, 100, 313, 373, 374, 414
Beylerbeyi 373

Beyoğlu 13, 15, 16, 79, 86, 90, 99,
108, 123, 125, 131, 155, 156,
157, 158, 159, 174, 189, 207,
210, 222, 228, 230, 235, 268,
275, 276, 284, 285, 289, 290,
303, 313, 314, 315, 335, 350,
358, 360, 364, 377, 379, 425,
431, 507
Biga 60, 221
Bilecik 59, 166
Binbirdirek Sarmıcı 130, 131
Bleriot Tayyare Okulu 16
Boğazköy 109
Bolu 400
Bolu Halkevi 90, 105
Bomonti 188, 379
Bornova 205, 391, 393
Boston 341
Brüksel 434
Bükreş 342
Bulancak 60
Bulgaristan 146, 147, 245, 345, 346
Burdur 249, 400
Burgaz 376
Bursa 59, 60, 91, 94, 95, 101, 163, 249,
297, 400, 402
Büyükkada 60, 376

C

canavar düdüğü 178, 353, 357, 442
Cankurtaran Mecmuası 35, 39, 41, 75
Capetown 310
Cebeci 220
Cerrahpaşa 212
Cihangir 275, 289

Ç

Çakmak Hattı 196
Çamlıca 371, 373
Çanakkale 60, 163, 197, 246, 402
Çankaya 385
Çankırı 59, 166, 402
Çapa 365
Çatalca 90, 211, 350, 379
Çatalca Hattı 196
Çekoslovakya 192
Çemberlitaş 184
Çorum 60

D

Danimarka 353
Danzig 192
Datça165
Denizli 249, 298, 402
Diyarbakır 59, 94, 109

Dr. Refik Saydam 113, 189, 204, 207,
385
Dr. Schossberger 64

E

Ebuzziyazade Velid Bey 239
Edirne 106, 164, 196, 246, 261, 403,
404
Edirne Halkevi 106
Edremit 79
Elazığ 93, 166, 249
Elbistan 93
Eminönü 86, 90, 100, 189, 222, 243,
281, 290, 313, 314, 371, 372,
431
Eminönü Halkevi 78, 82, 85, 256,
258, 333
Ercüment Ekrem Talu 302, 312, 420,
425, 426
Erdek 79, 92
Erenköy 357, 384
Erzincan 59, 60, 93
Erzurum 59, 94, 246, 405
Eskişehir 59, 104, 164, 294, 404
Eskişehir Halkevi 262
Etem İzzet Benice 422
Eyüp 86, 90, 100, 104, 243, 256, 313,
314, 315, 374, 375

F

Faik Öztrak 181, 189, 260, 317, 385,
388
Falih Rifki Atay 49, 174, 293, 308
Fas 20
Fatih 86, 90, 99, 104, 107, 131, 222,
243, 275, 290, 313, 314, 360,
361, 364, 376, 430, 431
Fatih Halkevi 259, 336
Fener 100
Fenerbahçe 309
Fevzi Paşa 65
Feyyaz Bulut 410
Fikirtepe 378
Foch 24
Fransa 17, 22, 23, 75, 137, 138, 140, 141,
192, 193, 203, 395
Fritz Haber 32
Fuat Bulca 44, 48, 50

G

Galata 156, 157, 186, 189, 289, 314
Galata Köprüsü 366, 373
Galatasaray Lisesi 103, 106, 364
Galiçya 18, 19
Gaz Genel Komutanlığı 5, 25, 63, 64,
255, 259, 459
Gaz kursu 77, 96

- Gaz Maskesi Fabrikası 25, 64, 109,
112, 113, 114, 115, 116, 253, 270
- Gazlara Karşı Müdafaa Gazetesi 146
- Gebze 94
- Gemlik 92
- General Eisenhower 434
- Giresun 60
- Giresun Halkevi 105
- Girit 369
- Gönen 79, 92
- Göztepe 59
- Graf Zeplin 24
- Gümüşhane 59
- H**
- H. Emir Erkilet 193, 237, 352
- Hacettepe 296
- Hakkı Süha Gezgin 427
- Hakkiye Koral 57
- Haliç 189, 289
- Halil Hamdi 31
- Halisbury 24
- Halkevi 40, 59, 60, 78, 82, 83, 85, 90,
92, 93, 94, 95, 103, 104, 105,
106, 107, 257, 258, 259, 260,
261, 262, 333, 336, 394
- Hamburg 28
- Hamsley 204
- Harbiye 360, 361
- Harem 373
- Hasan Kadri 26
- Haseki Hastanesi 79, 81, 122, 187, 212
- Hasköy 156, 243
- Hava Hücumlarından Koruma
Cemiyeti 35, 37, 38, 39, 41,
75, 103, 162
- hava mitingi 56, 57
- Hava Müdafaa Genel Komutanlığı 5,
25, 62, 63, 64, 67, 69, 70, 171,
199, 200, 204, 401, 435, 459
- Hava Tehlikesini Bilenler Kurumu
48, 52, 60
- Hava ve Kimya Harbi Müdafaası
Teşkilatı 147
- Havza 60
- Hereke 405
- Heybeliada 376
- Hilmi Uran 390, 391, 433
- Hiroşima 434
- Hitler 49, 136, 192, 194, 341, 434
- Hollanda 353, 369
- Hüsamettin Bey 180, 209, 363, 367,
394
- Hüsamettin Kural 252
- Hüsamettin Tuğaç 381
- Hüseyin Hüsnü Kılıç 63, 322, 354,
385
- I**
- Isparta 59
- İ**
- İçişleri Bakanlığı 5, 22, 25, 61, 62, 67,
98, 100, 106, 117, 121, 128,
130, 144, 155, 160, 162, 167,
171, 175, 178, 180, 204, 209,
210, 213, 214, 216, 218, 220,
242, 244, 252, 286, 291, 294,
325, 344, 347, 355, 356, 369,
380, 381, 387, 391, 394, 413,
435
- İlyas Tunçaslan 362
- İnebolu 246
- İnebolu Halkevi 93
- İnegöl 166
- İngiltere 17, 23, 49, 53, 191, 192, 194
- İskenderun 405
- İsmet İnönü 11, 41, 43, 44, 46, 47, 48,
49, 50, 55, 56, 58, 59, 62, 107,
113, 114, 182, 246, 388, 440
- İsmet Paşa 29, 38
- İspanya 20, 172
- İstanbul 1, 2, 5, 6, 7, 8, 12, 13, 15, 17,
18, 19, 21, 22, 23, 35, 36, 40,
42, 45, 46, 47, 49, 50, 52, 53,
54, 56, 57, 58, 64, 65, 69, 72,
73, 78, 79, 80, 82, 84, 86, 87,
88, 89, 90, 96, 98, 99, 103,
104, 106, 107, 109, 111, 116,
117, 119, 120, 121, 122, 123,
124, 125, 126, 127, 129, 130,
131, 133, 154, 155, 156, 157,
158, 159, 160, 167, 168, 172,
173, 174, 175, 176, 177, 178,
179, 180, 181, 182, 183, 184,
185, 186, 187, 188, 190, 191,
192, 193, 194, 195, 196, 197,
198, 203, 204, 205, 206, 207,
208, 209, 210, 211, 212, 213,
214, 215, 216, 218, 219, 220,
221, 222, 223, 225, 226, 229,
231, 234, 237, 238, 239, 240,
241, 242, 243, 244, 245, 246,
247, 248, 249, 250, 251, 253,
254, 256, 257, 258, 259, 261,
263, 265, 266, 268, 269, 270,
271, 273, 274, 275, 276, 277,
278, 279, 282, 283, 284, 287,
288, 289, 290, 291, 295, 297,
299, 301, 302, 303, 304, 305,

- 306, 307, 308, 309, 310, 311,
312, 313, 315, 316, 317, 318,
319, 320, 322, 323, 324, 325,
326, 327, 329, 330, 331, 333,
334, 336, 339, 340, 349, 350,
351, 352, 354, 355, 356, 357,
358, 360, 362, 363, 365, 367,
368, 369, 370, 371, 372, 377,
378, 379, 380, 381, 382, 384,
387, 388, 394, 405, 410, 411,
412, 413, 414, 417, 418, 419,
420, 421, 422, 423, 424, 425,
427, 428, 430, 431, 432, 433,
434, 442, 443, 444, 447, 472,
473, 474, 506, 507, 508, 509
- İstanbul Belediyesi 47, 53, 98, 109,
121, 122, 123, 124, 126, 131,
159, 179, 208, 209, 211, 212,
218, 221, 240, 305, 318, 320,
323, 327, 413
- İstanbul Erkek Lisesi 106, 363
- İstanbul Pasif Korunma Komisyonu
88, 89, 99, 158, 176, 179, 181,
182, 183, 190, 258, 275, 283,
285, 291, 319, 324, 354, 412,
428
- İstinye 382
- İsviçre 343, 344
- İtalya 148, 191
- İzmir 6, 7, 30, 45, 54, 56, 59, 72, 126,
127, 133, 160, 161, 162, 204,
205, 246, 249, 266, 298, 299,
301, 307, 308, 312, 340, 381,
391, 392, 393, 394, 395, 396,
422, 424
- İzmirspor 59
- İzmit 60, 94, 164, 283, 405
- İzmit Kağıt Fabrikası 281
- İzzet Erksal 253, 270
- İzzettin Çağpar 410
- J**
- Japonya 344, 345, 434
- K**
- Kadifekale 126, 161
- Kadıköy 79, 86, 90, 158, 207, 215, 268,
275, 314, 315, 351, 355, 358,
363, 366, 377, 378, 379, 380
- Kadırğa 373
- Kağıthane 206
- Kaiserslautern 27
- Karaburun 392
- Karagömrük 365
- Karaköy 364
- Karaman104
- Karamürsel Mensucat Fabrikası 256
- Kars 131, 165
- Karşıyaka 59, 160, 205, 298, 391, 393
- Kartal 211, 377
- Kartal 90, 159
- Kasımpaşa 131, 156, 184, 243
- Kastamonu 60, 406
- Kayseri 406
- Kazım Dirik 59
- Kazım Karabekir 246, 381
- Kemerburgaz 375
- Kiev 343
- Kilyos 418
- Kınahada 376, 383
- Kırım 434
- Kırklareli 60, 196, 197, 246
- Kısıklı 371
- Kızılay 25, 33, 64, 67, 72, 81, 86, 87,
94, 95, 104, 112, 113, 114, 115,
116, 117, 118, 119, 182, 209,
212, 249, 251, 252, 253, 265,
270, 320, 334, 353, 495, 506
- Kızılay Halk Maskesi 114, 116
- Kızılay Mecmuası 72, 86, 87, 95, 119,
353
- Kızılcahamam 406
- Kızılhaç 26
- Kocaeli 81, 197, 249
- Köln 434
- Konya 60, 127, 165, 249, 298, 407
- Köyceğiz 165
- Kumkapı 275
- Kurtuluş 275
- Kütahya 59, 165
- L**
- L'illustration 75
- Laleli camisi 131
- Letafet Apartmanı 108
- Leyte Savaşı 434
- Lille 27
- Londra 194
- Londra 25, 135, 143, 144, 145, 194,
343, 348, 349
- Lüleburgaz 166
- Lütfi Kırdar 189, 207, 224, 232, 239,
240, 243, 265, 270, 274, 283,
304, 316, 365, 367, 380, 382,
414, 419, 424, 425, 430, 431
- Lyon 27
- M**
- Maarif Vekâleti 78, 79, 80
- Macaristan 346, 347

- Maçka 158, 223
 Madrid 172
 Magdeburg 25, 26
 Mahmut Belîğ Bey 37, 40
 Mahmut Şevket Paşa 16
 Malatya 59, 109, 407
 Malatya Halkevi 93
 Malta 143
 Manisa 60, 166, 249
 Manisa Halkevi 95
 Manyas 92
 Maraş 407
 Maraş 81, 94
 Mardin 60, 81
 Mareşal Petain 135, 138, 140
 Marmaris 165
 Menemen 392
 Mersin 109, 249
 Milas Halkevi 93
 Milli Eğitim Bakanlığı 78, 149, 212,
 259, 329, 333, 337
 Milli Korunma Mahkemesi 382, 383,
 384
 Mısır 149
 Moskova 27, 343
 Mudanya 60
 Mudanya Halkevi 103
 Muğla 165, 249, 261, 408
 Muhittin Üstündağ 84
 Mustafa Kemal 15, 36, 38
 Mustafa Kemal Atatürk 50
 Mustafakemalpaşa 166
- N**
 Nagazaki 434
 Nazilli 60, 205, 261
 Nazmi Asaf 29
 Necatibey Kız Enstitüsü 91
 Necip Fazıl 238, 268
 Necmettin Sadak 264
 Nevşehir 408
 Nevzat Tandoğan 293, 385, 390
 New York 150
 Niğde 408
 Niğde 93
 Norhuys Mecmuası 53
 Normandiya 395, 434
 Norveç 353
 Numan Menemencioğlu 422, 424
 Nuri Refet Korur 33, 35, 73, 86, 328
- O**
 Okmeydanı 352
 Oktay Akbal 269
 Ömer Şevket Bey 30, 102, 110, 115, 120
- Ordu 91, 92
 Osmaniye 165
 Osmanlı Devleti 18, 19
 Osoaviakhim Cemiyeti 343
- P**
 Pangaltı 428
 Paris 16, 19, 25, 135, 138, 139, 140, 141,
 312, 434
 Paris Konferansı 19
 Pasif Korunma Kanunu 69, 133
 Pasif korunma komisyonu 211, 221
 Patrik Fotios 54
 Pearl Harbor 345
 Polonya 149, 192, 194, 209, 220, 246
 Prag 27
- R**
 Reichsluftschutzbund 136
 Rize 59
 Rifat Ilgaz 273
 Rodos 408
 Roma 148
 Romanya 342, 418
 Rostov 343
 Rum Ortodoks Patrikhanesi 52
 Rumelifeneri 309
 Rusçuk 346
 Rusya 216
- S**
 Safranbolu 165
 Salacak 373
 Salzburg 341
 Samandıra 377
 Samanpazarı 296
 Samatya 275
 Samsun 109, 249, 409
 Samsun Halkevi 261
 Samuel Hoare 145
 Sarıyer 86, 313, 314, 369, 370, 371
 Seferberlik Müdürlüğü 5, 25, 61, 88,
 90, 97, 100, 117, 130, 210, 216,
 219, 223, 224, 228, 229, 230,
 232, 233, 235, 238, 244, 255,
 256, 303, 306, 317, 322, 324,
 334, 357, 366, 367, 370, 371,
 372, 379, 390, 410, 411, 459
- Selanik 313
 Selimiye 352
 Sicilya 433
 Sidova 109
 Silivri 90, 350, 379
 Simeon Veliki Cemiyeti 147
 Sirkeci 174, 275, 360

Sivas 92, 166, 261, 409
Sivas Lisesi 91
Sivastopol 343
Sivil Müdafaa Kanunu 435
Sıhhiye Mecmuası 72
Sındırğı 60
Sofya 146, 147, 312
Söğüt 166
Stein 25

Sümer Sineması 255
Sümerbank 281, 283, 284
Süreyya Sineması 363, 378

Ş

Şakir Hazım 34, 35, 72, 73, 74, 106,
154, 168, 170, 507
Şakir Zümmezade Fabrikası 206

Şefik Soyer 394, 395
Şehzadebaşı 108
Şile 90, 379
Şişli 156, 157, 187, 223, 379
Şişli Terakki Lisesi 106
Şükrü Kaya 166

T

Tabipler Odası 80, 96, 105
Taksim 156, 157, 223, 360, 364
Taliim odası 36
Tarsus 166
Tavşanlı 166
Tayyare Cemiyeti 5, 23, 41, 42, 43, 44,
47, 50, 62, 83, 102, 103, 112,
440, 508
Tayyare Kongresi 47
Tekirdağ 60, 197, 246, 409
Tepebaşı 289
Tokat 91, 166, 410
Tokyo 344, 345, 434
Tophane 360, 361
Topkapı 131, 275, 365
Totü Totef 147
Toulon 27
Trabzon 81, 92, 249, 261
Trakya Manevraları 133, 185
Turgutlu 60
Türk halk maskesi 114
Türk Hava Kurumu 44, 46, 48, 49,
50, 51, 52, 53, 54, 56, 60, 107,
324, 333
Türk-Musevi Tayyareye Yardım
Derneği 42

Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası
25, 28

U

Uluslararası Savaş Karşıtları Doktor-
lar Cemiyeti 138
Unkapanı 189
Urfa 166
Uşak 165

Ü

Üsküdar 79, 90, 189, 212, 219, 228,
229, 275, 303, 314, 315, 355,
358, 364, 366, 371, 372, 373

V

Valencia 172
Van 60
Varşova 149
Vefa Lisesi 106
Vehbi Koç 48
Vezirhan 109
Vezneciler 373, 430

W

Winston Churchill 193
Wyndham Deedes 348

Y

Yalova 90
Yasiyan 109
Yedikule 131
Yerebatan Sarmıcı 123, 130, 131
Yeşilköy 273, 309
Yozgat 94
Ypres 17
Yugoslavya 148, 216, 245, 342
Yunanistan 147, 148, 216, 245, 264,
311, 344, 408
Yusuf Ziya Erzin 339

Z

Zapyon Kız Lisesi 88
Zehirli Gaz Kütüphanesi 88
Zehirli Gazlar ve Bunlardan Korun-
ma Mecmuası 75
Zekeriya Sertel 417
Zeyrek 100
Ziraat Bakanlığı 179
Zonguldak 215, 246, 410
Zonguldak Halkevi 261